

MOKSLEIVIŲ EKSPEDICIJOS Į LIETUVIŲ TREMTIES VIETAS
IRKUTSKO SRITYJE ŽIMOS RAJONE GRUPĖS ATASKAITA

Ekspedicija prasidėjo Žimos mieste. Jame gyvena apie 60 tūkstančių gyventojų. Nors yra ir daugiaaukščių namų, miestas labiau primena keletą susiliejusią kaimų.

Pirmiausia apsilankėme rajono komjaunimo komitete, pasikalbėjome su jo antruoju sekretoriumi ir išdėstėme jam savo misiją. Jis mus nukreipė pas miesto kraštotyros muziejaus vedėją, buvusią istorijos mokytoją. Iš jos mes sužinojome, kad daugiausia lietuviškų kryžių yra kapinėse Gorodskoje., kad keletas jų yra Uchtujkoje kapinėse, kad didžiausias Lietuvos tremtinių skaičius gyveno kaimuose: Centralnyj Chazan ir Zulumaj. Buvo jų daugumoje kaimų, bet pažymėtini dar Filipovsk, Rastigajevsk, Glinki. Miesto rajonas, kuriame tremtiniai gyveno, Rabočij Gorodok, tebestovi ir dabar, be to, bibliotekos vedėja patarė mums aplankyti miesto ir rajono Civilinės metrikacijos įrašų skyrius, kur, kur peržiūrėti mirties liudijimus, galime susidaryti vaizdą apie mirusių ir gyvenusių Žimos rajone lietuvių skaičių. Informacijos dar galima gauti rajono archyve, tokiu būdu atsirado schema, kuri apsprendė mūsų darbo sritis ir smulkų maršrutą.

Miesto civilinės metrikacijos įrašų skyriuje mus priėmė gal kiek šaltokai, bet mūsų reikalą suprato ir davė paskaityti kelių dešimtmečių senumo dokumentus. Darbuotoja sakė, kad paskutiniu metu dažnai ateina lietuvių užklausimai apie tai, ar koks nors žmogus yra miręs Žimoje. Skaitydami dokumentus, kai kur radome atžymas, kad apie tuos žmones išsiūsti atsakymai į užklausimus. Radome 83 lietuvių mirties liudijimus Žimos mieste 1948-1954 metais, daugiau dokumentų negalėjome peržiūrėti dėl šios įstaigos darbo laiko ir mūsų laiko stokos.

Su mumis kalbėjusią darbuotoją išbarė viršininkė ir iš mūsų pareikalavo leidimo susipažinimui su archyvine medžiaga. Teko joms pasitenkinti komjaunimo komiteto antrojo sekretoriaus žodiniu leidimu.

Rajono civilinės metrikacijos įrašų skyriuje mūsų vizitas baigėsi liūdniau. Šiuo archyvu naudotis buvo ne taip patogų, nes čia mirties liudijimai sugrupuoti pagal žemės ūkio arteles, o ne pagal metus. Radome, kad Glinku žemės ūkio artelėje 1949-1958 me-

tais užregistruotos 8 lietuvių mirtys. Filipovske - 13, Botaminske 1949-1950 metais užregistruotos 2 ir Uchtujuje 1931-1968 metais 4 lietuvių mirtys. Kitais kaimais pasidomėti neteko, nes susirūpinusi darbuotoja pasitarė su draugėmis ir paprašė mus apleisti ištaigą, nes neturime raštiško leidimo. ~~Pomperos~~ ~~Pomperos~~ dienų komjaunimo komiteto antrasis sekretorius mus nuramino, kad vietos saugumo organai leido mums studijuoti medžiagą, bet kokiuose archyvuose, tačiau sugrižti vėl pristigome laiko. Įdomu tai, kad, pavyzdžiui, Uchtujuje užregistruotų mirusiųjų pavardės skiriasi nuo tų, kurias radome kapinėse.

O rajono archyvo darbuotoja iš karto tapo mūsų nuoširdžia drauge. Su jos pagalba peržiūrėjome kai kurių rajono ūkių keleto metų bylas ir išsiaiškinome, kokios lietuvių šeimos įstojo į Ž.Ū. arteles. Gavome štai tokius rezultatus:

Žemės ūkio artelė Šeimų skaičius Žmonių skaičius

Glinki

Filipovsk

Rastiagajevsk

Uchtuj

Archyvo darbuotojos patarimu peržiūrėjome DZD tarybos vykdomojo komiteto 1946-1949 metų posėdžių protokolus. Šitame laikotarpyje atvyko į Zimos rajoną lietuvių tremtiniai, tačiau jokios užuominos apie juos neradome. Nors tuo metu reikėjo spręsti daug tremtinių pasiskirstymo, apgyvendinimo ir įdarbinimo klausimų.

Rabočij Gorodok - vienas iš Zimos rajonų. Kadaisė šio rajono gyventojai buvo lietuviai ir ukrainiečiai tremtiniai, lietuvius čia atgabeno pagrinde 1948 metais. Žmonės atsimena, jog čia stovėjo apie 60 barakų, kuriuose gyveno tremtiniai. Prieš lietuvius tuose barakuose gyveno japonų kaliniai. Kai atvežė lietuvius; japonus iškėlė kitur. Lietuvės moterys prisimena, jog dirbo kartu su japonėmis. Barakai daugumoje dviejų aukštų. Viena mažiame kambariuke tekdavo talpintis 7 ir daugiau žmonių. Visi darbingi lietuviai pagrinde dirbo miško pramonės fabrikę. Žmonės gyveno, dirbo, tačiau miesto archyve duomenų apie tai visai nėra.

Dabartinis rajono vaizdas ne daug ką tepasikeitęs nuo tų laikų. Gamyklos teritorija aptverta betonine tvora, vietoje anksčiau ten buvusios medinės. Išsifaltuota viena gatvė. Barakai apkalti lentutėmis ir juose įrengti butai. Rajonas labai nešvarus, gatvėse ir kiemuose supiltos šiukšlių krūvos. Pašiūros, rodos, pirštu reikia paliesti - ir subyrės. Aplūžę namai. Visa tai kelia niūrų išpūdį. Čia atvykus, rodos, ir kvėpuoti sunkiau darosi. Jei reikia surasti kokią gatvę, pagalbos retai iš kurio vietinio gyventojų gali tikėtis. Toje gatvėje žmogus gyvena apie 20 metų ir kaip vadinasi nežino. Išlikęs nuo tų laikų, kada čia gyveno lietuviai ir stadionas, ir klubas, ir vasaros šokių aikštelė. Netgi parduvė, kur lietuviai pirkdavo maisto produktus, ta pati tebestovi. Vaikstant po rajoną, susidaro išpūdis, kad šitiek metų lyg ir nebūta. Viskas tas pats, tik suaugę medžiai primena, jog laikas nestovi vietoje.

Pirma lietuvė pas kurią užsukome, buvo Sofija Rokaitytė-Bučnienė arba kaip ją tenais vadina Zosė. Gimusi 1925 m. dabartiniam Tauragės rajone. 1947 m. suimta iki 1955 m. sėdėjo Karagandos kalėjime. Iš ten atvyko į Zimą, kur gyvena motina. Tremtyje ištekėjo. Užaugino dukrą. Motiną į Lietuvą išsivežė brolis, o Zosė su šeima liko Zimoje. Dukra moka skaityti ir rašyti lietuviškai, ištekėjusi, augina sūnų. Dirba Usolije-Sibirskoje milicijoje. Perna Zosė palaidojo vyrą. Paklausta, kodėl negrįžta į Lietuvą, juk Tauragės rajone žygačiuose gyvena brolis, moteris atsakė, jog nenori palikti vyro ir dukros. Jei važiuoti į Lietuvą, tai tik su dukra, o žentas nenori iš čia išvažiuoti. Jis rusas, tačiau labai gerai gyvena. Šeimos juk neardysi. Visą gyvenimą moteris dirbo miško pramonės gamykloje. Gerai dirbo ir sunkiai krovė vagonus. Dabar Zosė jau šitiek metų pensijoje (gauna 132 rub.), o aikštelė, kurioje dirbo ir dabar tebesivadina "Zosina ploščiadka". Mieste ją pažįsta, gerbia ir myli. Namuose turi didžiulį ūkį: 8 karves, 6 kiaules, pulkas ančių ir vištų. Augina daug daržovių. Prisisodinusi vaismedžių. Zosės daržas tikriausiai didžiausias ir tvarkingiausias Zimoje. Namuose taip pat labai tvarkinga. Tikriausiai Bučnienė gyvena tvarkingiausiai lyginant su kitais, ten gyvenančiais lietuviais. Paklausta, kaip ji viską spėja, ji atsakė, kad tikriausiai numirtų, jei nedirbtų. Visas jos gyvenimas - darbas. Pasakojo, jog su vietiniais gyventojais sugyvena puikiai. Kaimy-

nai jai daug padeda. Jos namelis šalia geležinkelio, tačiau tai nekliudo jos fermai. Pas Zosę mums buvo jaukiausia. Moteris labai svetingai ir šiltai priėmė, nors pas ją lankėmės ne vieną sykį. Kiekvieną kartą akyse žibėjo ašaros, vis kvietė ilgiau pabūti, pasėdėti. Ji prenumeruoja lietuvišką spaudą, tačiau gyvas žodis yra brangesnis. Prasitarė ji, jog norėtų, kad vyro palaikai būtų parvežti į Lietuvą. Plyšta širdis, kai nuėjusi randi išdarytą kapą. Bandė ir rūtas sodinti, ir kitokias gėles, tačiau giriniai, kaip Zosė vadina chuliganus, viską išplėšo. Pati čia pasilaidos, o vyras geriau tegu ramiai Lietuvoje ilsisi. Ne kartą mes naudojomeis sveitingos šeimininkės paslaugomis ir ji tuo buvo patenkinta. Šios moters vaizdas mums buvo lyg plonytis šviesos ir gėrio spindulėlis juodame mieste. Vienintelišką gero, malonus išpūdis - tai pokalbiai su ja.

Radome dar 2 lietuvių šeimas, gyvenančias Zimoje. Tačiau tokios šilumos ir dėmesio, kurį mums teikė Bučnienė, nepajutome. Vienos iš jų galva - Vytautas Žvirblis. Vedęs. Turi 3 vaikus. Nei žmona, nei vaikai lietuviškai nešneka. Iš Lietuvos ištremtas 1949 m. Dabar dirba Miško pramonės gamykloje. Į Lietuvą nuvažiuoja pas brolių, kuris gyvena Anykščių rajone. Tačiau visam laikui grįžti į namus nenori. Šeima čia linkusi gyventi, o be to prisibijo ir patsai. Sako, ką gali žinoti, gal vėl susems ir išveš. Viską iš naujo pradėti nebepajėgtų. Tad susitaikę su likimu ir Lietuvos nebesapnuoja. Darbovietėje dar dirba drauge vienas lietuvis. Pavardė Dimša, o daugiau Rabočij Gorodoke lyg ir nebėra.

Užsukome pas Dimšas. Namuose radome tik žmoną. Žmona lietuvė, abu jie iš Šiaulių apskrities. Užaugino 5 vaikus. Iš jų 2 dukros. Abi dabar ištekėjusios ir gyvena Zimoje. Mergaitės bebūdamos buvo išvykusios gyventi į Lietuvą. Tačiau, sugrįžę pas tėvus. Nepritapo Lietuvoje. Abi moka lietuviškai. Pati Dimšienė sako, jog rusiškai dorai taip ir neišmoko. O lietuviškai jau primiršo. Į Lietuvą neturi kur grįžti. Namai išraskyti ir sveikatos nebėra. Jei būtų jaunesnė, gal ir važiuotų o dabar kam ten reikalingi. Nebekamuoja tėvynės ilgesys. Trumpai šnektelėję išėjome į gatvę.

Einant galvojome, kodėl žmonių netraukia į Lietuvą. Juk dauguma vyko ten neturėdami kur gyventi. Tačiau ir smerkti pasilikusių nederisom. Žmonės ir jų likimai, kiekvienam savo. Gal šis purvinas, nuobodus miestas jiems tapo savu. Kas žino?

Pagrindinis darbas Zimoje buvo kapinių tvarkymas. Zimoje yra kelios kapinės, tačiau daugiausia lietuvių palaidota Gorodskoje kapinėse. Jose dabar jau draudžiama laidoti, tačiau, kaip mes įsitikinome, to draudimo nelabai laikosi. Mums ten bebūnant laidojo žmogų. Kapai labai apleisti, taip pat būtina pažymėti, jog kokios nors laidojimosistemos, kokių nors eilių čia nepastebėjom. Kiekvienas užsiėmė tiek ploto, kiek jam patiko. Todėl, ieškant lietuvių kapų turėjom daug sunkumų. Jokių takų čia nėra. Žolės vos ne žmogaus ūgio, o einant per jas, reikia saugotis, kad neužteitum ant kokio nors kapo, kuris neaptvertas tvorele. Rusų kapai čia taip pat netvarkomi. Prie kiekvieno kapo pastatytas stalas, apdengtas staltiese. Suolelis, pagal jų tradicijas. Kai kur matėme ant stalo padėtas lėkštes ir butelius. Kapinėse labai daug šiukšlių, kurios supiltos krūvomis tiesiog antkapų. Kol suradome lietuvių kapus, turėjome daug vargo. Mus ne kartą suklaidino ukrainiečių kapai, nes jie statė panašius kryžius kaip ir mūsų tautiečiai. Pamatę kryžių, skubėdavome prie jo ir mūsų nusivylimui jo ukrainietiškas užrašas. Perėję per didžiules žoles, lankstydami suaugusių medžių šakas, atradome lietuvių kapus. Lietuviai buvo laidojami vienoje vietoje. Beržynėlyje, lygiagrečiai su geležinkeliu, beveik kapinių centre, mūsų tautiečių kapai kažkada buvę eilėmis, tačiau dabar jas sunku atsekti. Per didžiules žoles ir medžių šakas kapai buvo sunkiai matomi. Kryžiai daugumoje geležiniai, tačiau matėsi ir medinių. Lietuviai, buvę tremtiniai pasakojo, jog prieš išvažiuodami į Lietuvą žmonės stengėsi medinius kryžius ir tvoreles pakeisti geležinėmis. Antkapius uždėti cementinius. Jie norėjo, kad kapai neišnyktų be žymės. Mediniai kryžiai, o ypač tvorelės dabar labai išlūžę, sunykę. Tačiau užrašai dar kai kur matomi. Bevardžiai daugumoje geležiniai kryžiai. Jie gaminami daugumoje iš kampanio ir prie jų tvirtinamos lentelės su užrašu. Lentelių, kuriuose įskaitomos pavardės, labai mažai. Mums pagelbėjo antkapiai, kuriuose įskaitomos pavardės. Tačiau laikas paliko savo žymes. Užrašus teko skaityti vedžiojant rankomis. Į pagalbą pasitelkėme peilius ir kitus aštrius daiktus. Geležiniai kryžiai ir tvorelės dar gana gerai išsilaikę. Su mediniais truputį sunkiau. Mūsų darbas buvo – sudaryti įskaitomų pavardžių sąrašą ir kiek įmanoma sutvarkyti kapus. Medžiai labai suaugę, todėl daug darbo turėjome kertant šakas, raunant krūmokšnius, kiek įmanoma sutvarkėm pačius kapus: skutome nuo cementinių antkapių samaną, valėme sutrešus-

sius lapus. Nepageidautinas reiškinys buvo uodai, kurie truputį trukdė darbą. Į Gorodskiję kapines mums teko atvykti 3 kartus, nes kapų labai daug ir kaip po to pamatėme, patys netvarkingiausi.

Zimoje mūsų būrys tvarkė dar vienas kapines - Uchtuiskiję. Joje buvo rasti penki lietuvių kapai. Kapus tvarkyti nebuvo sunku: visi kryžiai ir tvoros metaliniai, todėl nereikėjo iškirsti medžius, krūmus ir iššluoti lapus. Visi penki kapai vienoje eilėje. Vienas prie kito. Tik tarp trečio ir ketvirtos kapų iškilęs kupstas. Tai negalėjo būti kapas, nes nei kryžiaus, nei tvorelės aplink nebuvo. Taip pat nebuvo ir antkapio, kuris buvo ant kelių kapų. Ant dviejų antkapių buvo užrašyti palinkėjimai mirusiajam, pavardė, vardas, gimimo ir mirties data. Taip pat valsčius ir apskritis, iš kur žmogus buvo atvežtas.

Buvome nuvykę į žydų kapines, nes vietiniai žmonės sakė, kad ir ten yra palaidotų mūsų tautiečių, bet idėmiai jas apžiūrėję, apklausę tų kapinių sargą įsitikinome, jog nėra. Tiesa, jie buvo ten laidojami, bet ant jų užlaidojo dar kartą, kadangi Gorodskiję kapinėse lietuvių buvo daugiausia. Ten ir pritvirtinome atminimo lentą. Zimoje sutikom lietuvius. Pavardė Kalašinskiiai. Jie buvo atvykę išsikasti palaikus savo giminaičio. Sutikę mums labai dėkojo už darbą. Sakė, jei mes nebūtume iškirtę šakų, sutvarkę, vargu ar jie bebūtų radę saviškio kapą. Viskas taip suaugę, apžėlę aplinkui.

Bedirbant atsirado kažkoks stimulus, kuris varė į priekį. Daugumai grupės žmonių šių kapų tvarkymas buvo vienas iš ryškesnių, malonesnių ekspedicijos išpūdžių. Mes, tikriausiai, niekad nebuvom tiek pilni entuziazmo, kaip tą kartą, po darbo jautėm kažkokį vidinį pasitenkinimą. Zima buvo pirmas taškas, kuriame teko dirbti. Prieš ten atvykdami, mes visai neįsivaizdavom ką reikės daryti, o iš ten išsivežėm jau šokią tokią patirtį, kuri beje labai pravertė toliau darbuojantis.

Į Centrinį Chazaną mums teko nuvykti tik pusdieniui. Į šią gyvenvietę kadaise buvo masiškai gabenami mūsų tautiečiai, ištremti iš Lietuvos. Vagžiuojant autobusu išsiaiškinome su vietiniais gyventojais, jog čia tebegyvena kelios lietuvių šeimos. Rusė moteris sutiko mus nuvesti pas savo kaimyną lietuvį. Tačiau, likimas taip lėmė, jog mes jį sutikome gatvėje. Tas žmogus buvo Jonas Kazlauskas.

Trumpai šnektelėję, mes išsiskyrėme, sutarę susitikti vėliau. Iš jo sužinojome, jog šalia dar gyvena viena lietuvių šeima. Nutarėme juos aplankyti. Beeinant pas juos žvalgėmės po gyvenvietę. Chazanas labai primena lietuvišką kaimą. Žemos, medinės, primenančios Lietuvą, tvorelės. Prie namų daugumoje auga gėlės. Nutarėme, jog šitiek metų čia gyvenę lietuviai paliko savo pėdsaką, kaimas buvo kažkuo artimas.

Lietuvių namą suradome nesunkiai. Jo šeimininkai - Stefa ir Juozas Kučinskai. Abu pensininkai. Vaikų neturi. Mus pamatę, jie labai nudžiugo. Kilę nuo Tauragės. Puikiai tebešnekantys lietuviškai. Jie labai domėjosi įvykiais Lietuvoje. Kučinskas Lietuvoje paskutinį kartą buvęs 1982 m., o nuo to laiko pas mus daug kas pasikeitė. Malonų išpūdį jiems paliko mūsų trispalvės kepuraitės. Trispalvę jie puikiai atsimena. Iš mūsų pasakojimų jie daug naujo sužinojo apie Lietuvą. Pamatė, jog žmonės domisi. Mes pasakojome vienas po kito. Viens kitą papildydami. Abu senukai labai nori grįžti į Lietuvą. Tačiau 1982 m. jiems dar nebuvo leista. Kučinskas į Chazaną atvyko iš lagerio. Ten buvo nusiūstas už ryšį su miškiniais. Kaip mums pasakojo jo žmona, tikras miškinis jis nebuvęs. Jo šeima gyvenusi prie miško, o tai jau daug reiškia ypač kai jaunystės darugai, to pačio kaimo vaikinai miške. Pagal Kučinskienę, jos vyras galėjęs būti jų ryšininkais, bet ne daugiau. Žmonių jis nęžudęs. Pati Kučinskienė su šeima buvo ištremta. Su Juozu susipažino tremty, kai jis grįžo iš lagerio. Po to apsivedę. Visą laiką moteris dirbo miško darbuose. Tai labai atsiliepė jos sveikatai. Negana to, jog Kučinskų šeima bevaikė, jai dabar padaryta akių operacija. Kučinskai pasakojo, jog Chuzane gyveno labai daug lietuvių. Su tais, kurie čia pasiliko, jie mažai bendrauja. Vyras prenumeruoja lietuviškus laikraščius ir žurnalus, rašo laiškus giminėms ir pažįstamiems į Lietuvą. Visą pokalbio laiką, abu Kučinskai vis minėjo, jog norėtų būti palaidoti Lietuvoje. Žmona galėjo išvykti į Lietuvą, kai vyko atgal jos šeima, tačiau nenorėjo palikti savo vyro. Juozas, greta didžiulio noro gyventi Lietuvoje ir ten numirti, dar truputį prisibijo, jo žodžiais tariant, vieną sykį atsėdėjęs kalėjime, antrą kart nesinori ten patekti. Reabilitacija, paskelbta šiais metais, jo neliečia. Davėme jiems "Tremtinio" klubo adresą, kiek galėjom patys žinių suteikėm. Padovanojom lietuviškų laikraščių, smulkių suvenyrų. Kučinskienė džiaugėsi, jog vyras kaip prieguls prie laikraščių, tai pusę dienos neatsitrauks, o po to jai

papasakos, nes ji nematanti, todėl negalinti nei skaityti, nei televizoriaus žiūrėti, kurio beje jie ir neturi. Tiesa, gyvena jie labai kukliai. Jų namas - tai nedidelis kambariukas, kuriame patys būtiniausi daiktai, virtuvė ir prieškambaris. Kiemelis labai mažytis. Jie pasakojo, jog nesirengia čia ilgai gyventi, todėl nesisistengia gerinti gyvenimo sąlygų. Kai tik sutvarkys reikalus, gaus kur gyventi Lietuvoje, krauna lagaminus ir namo. Pasiryžimas gyvenimą baigti Lietuvoje labai didelis. Iš Kučinskienės kalbos supra - tome, jog su kaimynais rusais jie nelabai sugyvena. Jai reikalinga ramybė, kurią čia drumsčia mažamečiai kaimynų vaikai. Silpna sveikata neleidžia imtis darbo. Prieš išvažiuodami lietuviai vis prašydavo Stefos prižiūrėti jų artimųjų kapines. Tai ir tvarkė jie abu su Juozu kol sveikata leido, o dabar jau gal kokius 7 metus ten nebuvo nuėjusi. Tad išankstinių žinių apie kapinių stovį mes iš Kučinskių negavome. Atsisveikinę, nufotografavę, palikom juos rymot ant vartų, o patys nuskubėjom į kapines.

Chazanas - nedidelė gyvenvietė, todėl kapines surasti nesunku. Jos yra gale gyvenvietės, galima sakyti miške. Lietuvių kapai yra vienoje vietoje, pačioje kapinių pradžioje. Kažkada kryžiai tvarkingai stovėję eilėmis. Dabar jau išgriuvę, tad kiek tiksliai buvę eilių, pasakyti sunku. Mūsų duomenimis, dabar išlikusių kryžių ar kauburiukų, rodančių, jog čia buvo kapas, yra apie 100. Lietuvių kapai sudaro kokias 5 eiles. Kryžiai masyvūs, mediniai. Užrašai išsilaikę ant 46 kryžių ar paminklų. Tad pirmiausia mes ir užrašėme pavardes žmonių, čia palaidotų. Tiesa, yra keletas cementinių paminklų. Kapai aptverti geležinėmis tvorelėmis. Čia kapaitų, kurių artimieji atvyksta į Chazaną aplankyti savo giminių, negrižusių į Lietuvą. Palaidotų Sibiro žemėje. Ant vieno iš tokių kapų, mes ir pritvirtinome atminimo lentą. Kapai su mediniais kryžiais retai kurie aptverti tvorelėmis. Daugumoje tebestovi vien kryžiai. Į akis krito ir tai, jog pačių rusų kapai čia žymiai tvarkingesni, nei sakysim Zimos kapinėse. Nei ant mūsų tautiečių, nei ant vietinių gyventojų kapų nėra aukštų žolių. Kapinėse sutikome vaikus. Jie pasakojo, jog kasmet jie turi tokią dieną, kada būtina sutvarkyti artimųjų kapus, tačiau lietuvių kapų rusai neliečia, jie absoliučiai netvarkomi. Todėl kryžiai tokiame blogame stovyje. Visi jie pagaminti iš medžio. To paties meistro. Kai kuriuos kryžius, kiek pajėgėme atstatėme, tačiau jie labai dideli ir sunkūs. Apkirtome šakas, temdžiusias tėvynainių poilsio vietą. Fotografa-

vome. Mums besidarbuojant į kapines atėjo dvi lietuvės – Vanda Valiūtė ir Vladė Maurienė. Valiūtė pasirodo besanti meistro, kuris dirbo kryžius dukra. Ji paaiškino, jog lietuviai statė kryžius iš maumedžio, nes jo mediena labai tvirta. Žmonės norėjo, jog ženklas, kad čia gyveno lietuviai, ilgam išliktų. Moterys pasiūlė dar kartą pereiti per kapines. Mes priėjom išvirtusį didžiulį kryžių. Savo jėgomis pakelti neįstengėme, jo aukštis 4,5 m. Valiūtė paaiškino, jog šis kryžius buvo pastatytas pirmasis, todėl jis pats aukščiau. Lentelę nuo kryžiaus, kaip eksponatą, mes nutarėme parsivežti į Lietuvą. Užrašas beveik visai nublukęs, tačiau perskaitėme, jog čia ilsisi Alfonsas Valius (1942-1948), Juozapas Valius (1879-1952) ir Steponas Valius (1946-1948). Valiūtė prisiminė, jog jos bendravardžiai buvo iš Kaltinėnų. Tačiau jos su jais giminystės ryšiai nesiejo. Tiesiog bendrapavardžiai. Ant kryžių vidury, kur turėtų būti dievo statulėlės, spalva buvo šviesesnė. Tačiau statulėlių nesimatė. Moterys pasakojo, jog statulėlės buvo taikiniai. Jas nušaudydavo ar nudaužydavo. Ant cementinių paminklų fotografijos taip pat su šūvių žymėmis. Į Valiūtės mamos fotografiją šauta pora kartų. Žymės gana ryškios. Prie vieno kryžiaus radome nudaužtą statulėlę. Ją taip pat atgabenome į Lietuvą. Tiesa, mus labai nustebugino, jog čia tebegyvenančių lietuvių artimųjų kapai taip pat nesutvarkyti. Neįsivaizduoju lietuvių pamiršo savo artimuosius? Tos moterys, vedžiojusios mus, parodė savo artimųjų kapus. Jie nedaug kuo skyrėsi nuo kitų lietuvių kapų. Po to mes dar ilgai tarpusavyje apie tai kalbėjomės. Mums nedavė ramybės mintis, kad tie, lietuvių, taip pritaupo prie vietinių, kad pamiršo, kas jų tėvynėje laikoma šventa. Užrašai ant kryžių visai neryškūs. Mes neturėjome priemonių jiems išryškinti, o ta pati Viliūtė kažkada darydavo užrašus ant kryžių. Tad nežinia ar jai sudarytų daug sunkumų paryškinti užrašus, nes juk reikia išsaugoti nors tiek, kiek žinių liko. Kryžiai stovi tokie vieniši ir apleisti? Kam jie pastatyti, kieno šitas kauburėlis? Ką priglaudė šita Sibiro žemė niekas pasakyti jau negali. Bandėme apie tai užsiminti, tačiau gavome atsakymą, jog trūksta laiko, trūksta laiko. Taip. O kaip mums suspėti per pusdienį? Po pakartotinio kapinių apžiūrėjimo susėdome pailsėti. Atvyko Kazlauskai. Jie padėjo pritvirtinti atminimo lentą. Ją pritvirtinome prie naujų Kazimiero ir Joanos kapų, nes ten buvo geležinė tvorėlė, todėl nusprendėme, kad čia gal būt patikimiausia. Mums dirbant, visą laiką aplinkui zujo vietiniai

vaikai. Mes jiems paaiškinome kas mes, kodėl čia, ką reiškia ši atminimo lenta. Jiemstai buvo labai įdomu. Jie stengėsi mums padėti, tačiau kai pritvirtinom lentą, vienas iš jų pasakė, jog ji čia ilgai nekabės. Mes nustebę paklausėm kodėl. Atsakymas buvo toks - visur pilna chuliganų. Jie nuo savo rusų kapų plėšia kas papuola, o nuo lietuvių - tai tikrai nežiūrės. Jie buvo teisūs. Jei savo nevertina, tai svetimo tikrai nežiūrės. Apmaudu iš gaila širdy pasidare, kad net kapinės tampa plėšikavimo vieta.

Kai po darbo šnekėjome su tais lietuviais. Jie tą patį sakė. Iš jų sužinojome, jog Chazane dar yra 7 šeimos lietuvių. Vaikai jau lietuviškai nebešneka. Susimaišė šeimos. Prarado lietuviškumą, kad ir tos moterys. Maurienė kilusi nuo Tauragės, vyras buvęs taip pat lietuvis. Dabar miręs. Ištremta 1946 m., kaip ji pati sakė už politiką. Turėjo 30 ha žemės. Brolis buvo ištremtas į Magadaną, kur jį užgriuvo šachtos. Sesuo grįžo atgal į Lietuvą. Valiūtė buvo suimta 1946 m. už ryšį su partizanais. Teista. Beveik 10 metų praleido kalėjimuose. Iš pradžių Vilniuje, po to Krasnojarske, vėliau Kazachstane. Ji kilusi nuo Paežerės. Iš kalėjimo atvyko pas tėvus, kurie gyveno Chazane. Tėvai čia palaidoti. Čia palaidota ir sesuo, mirusi 1985m. Kodėl jos negrįžta? Niekas neberiša jų su Lietuva. Nebėra kur grįžti, nei pas ką. O čia vaikai, namai. Nebejaučia to, ką jaučia Kučinskai ar Kazlauskai. Kazlauskai buvo ištremti neva buožės. Tremty vedė. Užaugimo vaikus. Rudenį rengiasi grįžti į Lietuvą. Mums bešnekučiuojant užklydo rusė moteris. Ji atsiprašinėjo, jog šitaip apleido lietuvių kapus. Siūlė savo pagalbą. Tačiau mes kiek galėjome tiek buvom aptvarę. Ji gerai atsiliepė apie lietuvius. Sakė, kad draugiškai sugyveno su vietiniais, darbštūs. 1963 m. dauguma lietuvių išvyko atgal į Lietuvą. Liko labai nedaug. Tai moteriai nuėjus atėjo totorė. Ji pasisveikino lietuviškai. Sakė, jog dirbusi su lietuviais ir išmokusi lietuvių kalbą. Kažkada gerai šnekėjusi, o dabar jau primiršusi. Mums tai buvo maloni staigmena ir puikus įrodymas, kad kai žmogus nori viską gali. Ji mus pagyrė už darbą. Apie lietuves moteris taip pat gražiai atsiliepė.

Kazlauskų pakviesti į svėčius, mes užsukome pas juos labai trumpam, nes autobusas mūsų nelauks. Mūsų išlydėti atėjo Kazlauskai ir Maurienė. Moterys prašė atsiūsti nuotraukas. Užrašė adresus Akyse sužibo ašaros. Pora atsisveikinimo žodžių ir autobusas nuriedėjo, palikdamas dulkių stulpą. Kaimo vaizdus, pakeitė gamta, tačiau išpuzdžiais dalintis autobuse negalėjome. Tikriausiai ne vie-

nam prieš akis stovėjo apleisti kryžiai, prie kurių niekad nieks neuždegs žvakučių.

Ir iš žmonių pasakojimų, ir iš archyvinių dokumentų žinojome, kad daug lietuvių buvo gyvenę Glinkose. Be to, Zimos miesto milicijoje mums pasakė, kad vienas iš šio pirmaujančio ūkio vadovų yra lietuvis Mikučionis. Nuvykome. Kapinės randasi gerokai už kaimo. Miške ant kalnelio. O jose tik vienintelis medinis, medine tvorele aptvertas katalikiškas kryžius be jokio užrašo. Aptvarę jį grįžome į kaimą pasikalbėti su Mikučioniu. Jam buvo darbo diena ir jis su reikalais važinėjo tai ten, tai šen. Posėdžiavo. Pralaukus dvi valandas, mums pavyko su juo susitikti. Deja lietuviškai kalbėti jis jau nebemoka, o mums išskirti tegalėjo tik dvi minutes...

Apie 8 km nuo Glinkų kaimo Randasi kaimas - Rastiagajevsk. Juos jungia mažas duobėtas keliukas, kuriuo autobusai nevažiuoja. Rastiagajevsk - mažas kaimelis, kuriame gyvena 26 žmonės. Kultūros namai jau 5 metai kaip nebeveikia. Zimoje žmonėms buvo pasakoję, kad šis kaimas buvęs beveik visai lietuviškas. Jame gyveno rokiškėnai, o dabar čia radome tik du lietuvius: Nasteiką Joną, Juozo ir Dylį Felią (Dilienė). Nasteikos žmona buvo rusė. Šiemet mirė. Trys vaikai jau Lietuvoje gyvena. Ten išmoko jie ir lietuvių kalbos. Gyvena dabar Nasteika Jonas tik su savo ligoniu sūnumi. Kaimynai sako, kad jis mėgėjas stiklinę išlenkti. Dirba jis miške melioratoriumi. Atlyginimas dabar sumažėjęs iki 500 rub., per mėnesį. Jis sako, esant tokioms gamtinėms sąlygoms ir tokiai žemei, reiktų atvežti čia dar lietuvių ir žemės ūkis suklestėtų. Jis puikiausiai kalba lietuviškai. Sako, gimtosios kalbos neįmanoma pamiršti. Jau du metai kaip jis turi nusipirkęs Rokiškyje namą ir užbaigęs šių metų darbus. Paimęs visą uždarbį, ketina grįžti į Lietuvą. Mes susidomėjome, ką jis darys su savo namu, kuriame dabar gyvena. Pasirodo, jis jį žada tiesiog palikti tuščią, nes niekas nenori šiame kaime gyventi. Todėl niekas namo nepirksias. Nebent už 100 rublių malkoms.

Šiek tiek atokiau nuo "Centrinės magistralės". Ant kalvos, apsupat didelių daržų, stovi didoka Dilių sodyba, aukštu, baltu, šiferiniu stogu. Durys buvo užrakintos. Šeimininkė Dilys Felią su anūku radome bevartančius džiustantį šieną už kaimo. Šeimininkė buvo labai nusiminusi, nes prieš dvi savaites palaidojo vyrą. Dylį

Antaną, su kuriuo šiame kaime susipažino, susituokė ir labai gra-
žiai sutarė. Keturi vaikai jau suaugę. Gyvena toliau nuo gimtinės
ir tėvus. O dabar jau tikati namą, aplanko savaitgaliai. Felia pa-
sakojo, kad ją, paauglę, ir visą jų šeimą 1948 m. išvežė, nes sura-
do jų namuose bunkerį, kuriame slapstėsi į mišką išėję vyrai. Tai
buvo to paties ir gretimo kaimo vaikinai, besislapstę nuo kariuo-
menės, pažystami, draugai ir giminaičiai, su kuriais visuomet buvo
draugikšiai santykiai, ir atsisakyti paslėpti juos būtų buvę tiesiog
nežmoniška. Maitino juos. Naktį vyrai išeidavo pasivaikščioti, o
ką veikadavo. Jie paprasčiausiai nepasakodavo. Jie patys iš bunke-
rio spėjo pasitraukti, o šeimininkams teko pakeisti gyvenamąją vie-
tą. Felia su siaubu prisimena karo ir pokario metus Lietuvoje. Kai
pamiškėje gyvenant, reikėjo bijoti ir dieną, ir naktį. Aplinkui vy-
ko žudymai. O Rastiagajevske tremtinius pasitiko tylą ir ramybę.
Nebeliko baimės. Felia ištekėjo ir greit prasigyveno. Jo svyras bu-
vo atvažiavęs pasisvečiuoti į Lietuvą, tačiau jo pusbrolis, komu-
nistų partijos narys, nepanoro su tremtiniu bendrauti. Su vaikais
pradžioje tėvai kalbėjo lietuviškai, tačiau pradėjus jiems lankyti
mokyklą, ir mokytojai patarė tėvams namuose kalbėti rusiškai. Ir
taip dabar jau vaikai nebemoka lietuvių kalbos, o pati Felia, nors
ir sakosi suprantanti lietuviškai, gali pasakyti tik atskirus žo-
džius. Sakiniai jau nebesigauna, ir nors ji noriai klauso lietuviš-
kos šnekos, retkarčiais jos žvilgsnis rodo, kad ji jau nebesupranta.
Jos vaikų antros pusės - rusai. Suaugę su Sibiru ir nors Felia ma-
loniai prisimena Lietuvą, jos namai jau ten, Rastiagajevske. Taip
labai primenantys lietuvišką vienkiemį su oranžinėmis lelijomis
kieme.

Su širdgėla Felia pasakoja, kad nebeatvyko į jos vyro laidotu-
ves Mikučionis, vienas iš nedaugelio ten gyvenančių lietuvių.
Glinkų "upravliajuščij", anksčiau kartu dirbęs su Antanu Diliu.

Padėjome Feliai susidoroti su šieniu ir ji mus nuvedė į kaime-
lio kapines.

Rastiagajevsko kapinės randasi švariame baltame beržynėlyje.
Čia aukštas medinis katalikiškas kryžius stūkso atokiau nuo pra-
voslaviškų. Su juo medine tvorele aptverti 6 kapai, o iš šonų dar
po vieną kapą. Vienas visai naujas - Felios vyro. Kapai apaugę
žole ir ružavai žydinčiu augalu "ivan-čaij", primenančiu mūsų
flioksus.

Užrašų ant šitų kapų nėra ir nebuvo, bet Felia visus šiuos
žmones puikiai pažinojo ir pasakojo, kas kur palaidotas. Iš deši-

nės į kairę. Koks apytiksliai mirusiųjų amžius. Kaip gerai, kad ją sutikome. Tiktai dvidešimt beturįs metų amžiaus mirė Nagela Julius. Tėvai jį palaidojo ir išvažiavo. Nežinia, ar jie tebėra gyvi. Žekienė Kastutė čia gyveno su giminėmis, kurie išvyko į Lietuvą. Sūnūs buvo atvykęs aplankyti jos kapo. Lietuvoje gyvena čia palaidoto kareivio Juozo duktė.

Felia išvardijo į Lietuvą išvykusius tremtinius: Žekio šeima, Lašas Stasys, Valainio šeima, Kaulinas Jonas, Nesteikienė su dukromis, Dilio (Felios uošvio) šeima.

Su širdgėla Felia pasakoja, kad neatvyko į jos vyro laidotuves Mikučius, vienas iš nedaugelio ten gyvenančių lietuvių. Glinių "upravliajuščių", anksčiau kartu dirbęs su Antanu Diliu.

Po to Felia mus pakvietė į svečius, kur mūsų laukė tikros lietuvoškos kaimiškos vaišės: rukyti lašiniai ir kumpis, pienas ir juodųjų serbentų uogienė.

Į Zulumajų - masinio lietuvių trėmimo vietą - mus visą laiką lydėjo lietūs. Tik išlipę iš autobuso vos suskubome pasislėpti po netoliese esančios parduotuvės stogu. Buvo vakaras. Reikėjo rūpintis nakvyne. Per tokią liūtį palapinių statyti nelabai norėjome, todėl nutarėme kreiptis pagalbos į vietinius žmones. Mokyklos direktorės neradome. Kreipėmės į miškų ūkio viršininką. Ir mes labai nustebome, jog jis nepareikalavęs jokių aiškinimų kas mes ir iš kur, sėdo ant motociklo ir išvažiavo ieškoti mums vietos. Kadangi nieko geresnio nerado, pasiūlė mums apsigyventi pirtyje ir padėjo mums tenai nuvykti. Žinia, kad kaime yra atvykėliai iš Lietuvos, žaibo greitumu apskriejo kaimą. Mūsų nuotaika labai pakilo, kai pamatę kaip žmonės nuoširdžiai pasiruošė mums padėti. Pirtis mums pasirodė tikras dvaras ir ten mes kuo puikliausiai įsikūrėme. Bevalgant vakarienę, pas mus užsuko moldavai, kurie čia dirbo. Pažintis, užmegzta tą vakarą, tęsėsi visą laiką, kol būvome Zulumajuje. Tą patį vakarą aplankėme ir mes moldavus. Mums buvo įdomu susipažinti su vietove, kurioje nuo rytdienos ryto teks dirbti. Klausinėjome moldavų apie kaimą, apie žmones, apie mus garsas po kaimą sklido vis plačiau ir plačiau. Rytojaus rytą išsirengėme į darbą. Pakeliui mus aplankyti buvusi lietuvių tremtinių komendantą Kasiukiną. Mes ir pasukome pas jį. Komendantas papasakojo, jog čia jis atvyko 1950-aisiais. Pats yra gimęs 1919m. Jis, buvęs kariškis. Čia užėmė lietuvių ir ukrainiečių tremtinių komendanto

postą. Iš jo sužinojome, jog lietuviai čia buvo atvežti dviem partijom - 1947m. ir 1949 m. Gyveno čia apie 1500 žmonių. Buvo užėmę apie 18 barakų. Komendantas mums pasirodė labai atsargus. Apie lietuvius atsiliepė gana gražiai. Sakė, kad gerai su jais sugyvenęs. Mūsų tautiečiai buvę labai darbštūs, ko nepasakysi apie ukrainiečius. Vietiniai gyventojai iš lietuvių perėmė lašinių ir dešrų rūkymo paslaptis. Iki to laiko rusai apie tai nieko nežinojo. Prisiminė komendantas ir apie lietuvių daromą alų. Sakėsi, jog vakarais drauge su lietuviais mėgdavo juo pasivaišinti. Nejučia pokalbis nuo praeities laikų pakrypo į dabartį. Iš komendanto kalbos susidarėm įspūdį, jog jis užima paklusniosios daugumos poziciją. Komendantas dabar gyvena dviese su žmona. Vaikai išsivažinėjo. Namelis nedidelis, tačiau kieme labai gražus gėlių darželis. Prieš atsisveikindami norėjome komendantą nufotografuoti šalia tokio puikaus gėlyno, tačiau jisai nesutiko. Šeimnininkė mielai noru sutiko būti fotografuojama. Kasukinas sakė, jog jam bus gėda, kai lietuviai jį atpažins, mat nekaip apsirengęs ir pasenęs. Atsisveikindami, padovanojo jam spaudos apie Lietuvą ir toliau kelias vedė į kapines. Zulumajaus kapinės yra ant kalniuko. Miške. Čia ir dabar tebelaidojami žmonės. Tiesa, pakeliui sutikome žmones iš Šiaulių, kurie čia atvyko norėdami persivežti savo giminaičio palaikus. Juos ir mus į kapines palydėjo mokyklos direktorė. Lipant į kalniuką, vienas iš atvykusių lietuvių, pavardė - Alksmantas Pasakojo, jog kai mirdavo žmogus, jo giminėms duodavo vežimą, pakinkytą baltu arkliu, nuvežti palaikams į kapines. Alksmantas samprotavo, kodėl būtent baltą arkli. Tikriausiai toks paprotys čia buvęs. Sako tėvą, kurio su dukra ir žentu atvyko parsivežti, jis laidojo vienas. Čia atvežtas Alksmantas buvo 1948 m. Dirbo kalviu. Zulumoje gimė ir dukra Judita. Po to kai grįžo į Lietuvą. Čia dabar atvyko pirma karta.

Zulumajaus kapinėse lietuviai buvo laidojami, galima sakyti, dviejose vietose: pakalnėje ir ant kalno. Tačiau šias abi vietas skiria tik takelis. Lietuvių kapai surikiuoti eilėmis. Kryžiai mediniai, tvorelės taip pat iš medžio. Medžiai labai suaugę, o kryžiai ir tvorelės išlūžę, išvirtę. Įėję į kapines, mes pamatėme kaip keičiasi senojo Alksmanto veidas. Jis pradėjo ieškoti savo tėvo kapo ir toje vietoje, kur jam atrodė, kad jis savo tėvą palaidojo, jo ten nerado. Senukas ir jo dukra labai sunerimo. Į paieškas įsijungėme mes. Bendromis jėgomis kapą atradome. Alks-

mantas buvo įsitikinęs, kad turi būti pakalnėje, o atradome ant kalniuko. Senukas vis dejavo, kad taip viskas užaugę, viskas išlūžę, apaugę, kad atpažinti sunku. Kapinės buvo tikrai labai netvarkingos. Kryžiai čia taip pat buvo gaminami iš maumedžio, kaip ir Chazane. Tikrai ne tokios konstrukcijos. Č. Chazane radom masyvius paprastus kryžius, o čia taip pat masyvūs, bet patys kryžiai stovi lyg ant medinio postamento, paauskstinimo. Ilgai nelaukę kibom į darbą, užrašinėjom duomenis, įskaitomus ant kryžių. Užrašinėjom viską pilnai, ką radom. Alksmantas ant kryžiaus buvo užrašęs eilėraštuką, skirtą savo tėvui. Įskaityti mes jo nepajėgėme. Tačiau senukas jį puikiai prisiminė ir mums pasakė jo tekstą:

Kaip vėtros nulaūžtas ažuolas nuo kelmo,
Kritai, neišlaikęs tremtinio dalios.
Dvasia, paliūdėjus prie nuosavo kapo,
Išskrido į dangų ieškoti tiesos.

Pavardžių surašėme 50, o kiek dar neperskaitėm. Vieni kryžiai buvo visai sibyrėję. Ant kitų - ne kadais čia buvusio užrašo žymių neliko. Jas ištrynė, išplovė lietus, sniegas. Paliko pėdsaką laikas. Kadangi įrankių, reikalingų tvarkymui, turėjome ne per daugiausiai, nuėjome jų pasiskolinti pas vietinius. Šalia gyvenančius žmones. Jų pavardė buvo Beriandejevai. Po to mes dar nekartą pas juos buvom užsukę.

Kapinės iš pagrindų sutvarkyti mums taip ir nepavyko. Šakas išskirtome, krūmus išrovėme. Kur galėjome, pastatėme kryžius. O dėl tvorelių - kilo diskusijos. Vieni norėjo šias sutrešusias tvoreles išnešti, o kiti palikti. Išnešti beje mes galėjom, tačiau pastatyti naujų mums nebūtų užtekę laiko, o palikti be nieko - nesaugu. Dar mus stabdė ir tai, kad galbūt pagal tvoreles žmonės, atvykę iš Lietuvos, pažins saviškių kapus. Jei užrašo ant kryžiaus nebėra, į Zulumajaus kapines teko atvykti dirbti ne vieną kartą. Ne vieną dieną. Čia mes pastatėme ir atminimo lentą bei kryžių. Kai Alksmantas išsikasė savo tėvą, vidury kapinių liko tuščia vieta. Mes ten supylėm simbolinį kapą. Išdėliojom iš lietuviškų akmenų kryžių. Iš draugų moldavų gavom cemento. Pastatėm postamentą, ant kurio pastatėm kryžių, pritvirtinom atminimo lentą, pasodinom iš Lietuvos atsivežtų rūtų. Labai norėtūsi, jog jos suželtų, tai būtų vienintelės gėlės ant lietuvių kapų. Tiesa, darbe mums gelbėjo ir vietinis jaunimėlis, mums buvo malonu jausti vietinių paramą. Labai pavyko, kad sutikome Alksmantą. Jis čia pragyvenęs nemažai laiko. Daugeli mirusių pažinojo. Todėl sąrašą mes papildėme vardais vietovių, iš kur šie žmonės buvo kilę.

Apie lietuvius klausinėjome vietinių žmonių. Keletą kartų buvome pas Beriandejevus. Ten gyvena senutė mama. Jos sūnus su žmona ir sūnumis. Beriandejeva daugelį lietuvių puikiai pamena. Ji ir jos marti pamena ir vieno iš mūsų grupės vadovo mamą bei seseris. Mums buvo labai malonu girdėti gražius atsiliepimus apie mūsų tautiečius. Senoji taip pat minėjo, kad lietuviai juos išmokė gaminti lašinius ir dešras. Jie, sakė, būdavo pasipjaus kiaulę, valgys, valgys mėsą, kol pradeda gesti ir turi šumims atiduoti. O rūkyti lašiniai bei dešros ir skanu, o svarbiausia negenda. Prisiminė Anna Semionovna ir savo sūnaus vestuves. Saldumynus ir tortus kepė lietuvė moteris. Tokių tortų dar kaimas nebuvo matęs. Jie kepdavo taip vadinamas "lepioškas". O čia kas per skanumas gražumas. Daug gražių žodžių ištarė jie apie lietuvius. Cyrė jų drabštumą.

Kitas rusas, Persin Georgij Petrovič buvo lietuvių brigados meistras. Jis vadovavo lietuvių jaunimui. Pats būdamas dar gana jaunas, gerai sutarė su mūsų jaunimu. Pirmiausia jis pažymėjo mūsų tautiečių darbštumą. Jie dirbo miško darbuose. Persin sakė, jog jei būtų jiems mokėję pagal tokius įkainius, kokie yra dabar, jie būtų uždirbę į mėnesį apie 1500 rub., o tada jie gaudavo tik apie 100 rub. Mus nustebino tai, jog meistras prisimena tiek daug lietuvių pavardžių. Beje jis prisimena nemaža ir lietuviškų žodžių. Tik visą laiką maišė "Labas rytas" ir "Labas vakaras". Pasakojo apie balius, kuriuos keldavo su lietuviais, apie įvairias šventes, puikiausiai ištarė "šimts gramų". Net eilraštuką padeklamavo pušiau lietuviškai. Iš jo sužinojome, jog tarp mūsų tautiečių visokių irgi buvo. Pasakojo apie lietuvį, kurio žmona parduotuvėje dirbo. Tas žmogus visą laiką į darbą įsidėdavo gero maisto ir aplinkinių draugų nevaišino. Tai kartą jam nematančios draugai patys pasivaišino jo dešra, o kai jis sumanė išsitraukti pavalgyti ir nerado, gardžiai iš jo pasijuokė. Pasakojo ir kaip būdavo nelaimingų atsitikimų darbe. Vieną lietuvį, pavardė Riskus, užgriuvo medis, o jis buvęs stiprus vyras. Dar po to ir į namus parėjęs. Su gailėsčiu pasakojo meistras apie jo mirtį.

Zulumajuje su vietiniais žmonėmis labai gerai sutarėme ir susidraugavome. Pas juos eidavome pirkti daržovių, pieno. Jie patys pas mus vakarais ateidavo. Labai mėgo žmonės su mumis pabendrauti. Mums papasakodavo ir mūsų klausinėdavo.

Zulumajus yra Buriatų žemė. Nors buriatų čia nesutikom. Todėl

ir kaimo pavadinimas Buriatskas. Vietiniai, pas kuriuos nueidavome pirkti pieno, pasakojo legendą. Ligiai čia kadaisgyvenęs buriatų valdovas. Jis turėjęs labai šaunią dukrą, vardu Zulumą. Dukra nuėjusi maudytis ir nuskendusi. Nuo to laiko žemė, šakia tos upės vadinama Zulumajumi. Tiesiogiai iš buriatų kalbos verčiant reiktų kažką panašaus į "Bjauri uolė". Iš tų pačių žmonių ši tą daugiau sužinojome apie komendantą. Negeras buvęs jis, engęs lietuvius. Nedaranti garbės ir jo praeitis. Ne viena jauna lietuvė buvusi jo ižeišta. Iš kaimo žmonių kalbos supratom, jog Kasukinas gyvena užsidaręs savo namely. Nėra kaime mėgstamas ir gerbiamas.

Lyginant Zulumajų su Zima - čia šventovė. Tyla. Ramybė. Gamta. Visa tai supo mus ryte, nuo savo pirties prieangio matydavom Sajanus - žydrus, baltomis viršūnėmis kalnus. Vietiniai žmonės labai apgailestavo, kad mes ten nepabuvosime. Ten, sako, nuostabiai graži gamta. Buvome mes ir pas vienintelį lietuvių ten tebegyvenantį. Viktoras Jankauskas čia gyvena dviese su ruse žmona. Tėvus palaidojo čia, vienas brolis gyvena Lietuvoje, o antras pasirinko klajūno dalį - kažkur Ukrainoje. Nors Jankauskas šitiek metų nešnekėjo lietuviškai, tačiau gimtosios kalbos nepamiršo. Su mumis puikiai bendravo lietuvių kalba. Į Lietuvą grįžti nesirengia. Tylius, ramus Zulumajus tapo antra tėvyne. Čia jį pžysta, čia padėjo sveikatą, O Lietuvoje niekas jo nebepamena. Trumpas mūsų vizitas buvo pas Jankauskus. Padovanojom laikraščių, suvenyrų ir išsiskyrėm. Jankauskas palinkėjo laimingos kelionės, nes ryte mes jau turėjom išvykti ir laimingai gyventi Lietuvoje. Nors visą laiką Zulumajuje mus lydėjo lietūs, tačiau išpūdžiai apie šią vietovę labai šilti. Iš čia mes išsivežėm vietinių žmonių šiltas šypsenas, nuoširdumą, atvirumą. Šaltą orą šildė jų dėmesys mums.

Iš Zulumajaus mašina Ural vykstame į Meždugranką. Iš pradžių važiuojame į Zulumajaus-Zimos trasą. Pakeliu aplankome Scelbeį ir Novonikolsk-Basalajevk kapines. Ten lietuvių kapų nėra. Nuo Basalajevkos sukame į kairę 16 km duobetu. Purvinu ir balų pilnu, tiesiog nepravažiuojamu keliu. Pagaliau Meždugranka. Tik vienas kitas iš namų gyvenamas. Dauguma pastatų apleisti. Be stiklų. Apgriauti. Per langus duris ir kitus plyšius veržiasi į lauką piktžolės ir krumai. Matosi, buvęs didelis kaimas, o dabar tik 16-17 gyvenamų namų. Toks jausmas - tarsi prieš pusmetį būtų siutusi mario epidemija ir dabar niekas nenori čia gyventi. Neviltis ima pa-

galvojus, kad tokių kaimų daug ir jų daugėja.

Sutikta senutė, gyvenanti čia nuo 1954m. pasakojo, kad lietuviai čia gyveno 4 barakuose. Buvo dar ukrainiečių, moldavų, bet apie 1955-1956 m. visi išvažiavo ir dabar čia nebėra nė vieno lietuvių. Mūsų pašnekovė iki 1954m. gyveno kaime Pavlovske. Čia lietuvių atvežė 1949 m. Jie gyveno maždaug trisdešimtyje namų ir Botaminskaja pramoninėje artelėje rinko sakus. Dabar jau nebėra nė vieno.

Tuštėja dauguma kaimų. Visai nebegyvenami yra netoliese Kornejevskij, Kuzmicevskij, į Golteį, į Golteį kaimai.

Kapinės randasi šalia kaimo ant aukščiausio kalnelio, apaugusio mišku. Aukšti lietuviški mediniai kryžiai vėl pakraštyje, bet čia jie ne vieni. Čia stovi ir daugiau katalikiškų kryžių ir jų liekanų su lenkiškais užrašais. Ant didžiausio nugriuvusio kryžiaus užrašas skelbia, kad lenkai čia buvo atkelti 1940 m. (sutikta senutė sakė, kad jau 1937 m. Staraja Meždugranka kaime gyveno lenkai). Jų palaidojimai daryti karo metais ir yra buvę aptverti bendra medine tvora, kuri supuvusi, bet pagal jos stulpus galima spresti, kad lietuvių kapų aptvarėliai eina per tą vietą, kur turėjo eiti lenkų tvora. Reiškia, jau laidojant lietuvių tvora buvo sugriauta. Ten yra vienintelis kryžius su įskaitomu lietuvišku užrašu ir dar vienas visiškai tokios pat formos kryžius trilapiais galais be užrašo. Reiškia, taip pat lietuviškas. Yra dar vienas paprastas labai aukštas kryžius, aptvertas tvarkinga, dar sveika medine tvorele be užrašo. Mums buvo neaišku, kieno jis lenkų ar lietuvių. Visus šiuos kapus aptvarkėme. Išskirtome medelius ir krūmus iš aptvarėlių.

Aplankėme kaimo parduotuves, Pardavėja, kurios pirmasis vyras buvo Katala Jonas, tragiškai žuvęs 1955 m. (nuskendo šuliny). Jo kapo mes nepastebėjome, matyt jis nėra lietuviško tipo. Susigraudinusi moteris prisiminė savo jaunystę ir gerą žuvusį draugą, su kuriuo kartu teko gyventi tik 3 metus. Ji sakė, kad mums klausimą iškėlęs kryžius yra lietuviškas, bet apie palaidotuosius nieko negalėjo pasakyti, nes pati atvyko į šį kaimą tik 1955 m. Augino mažą sūnų. Kaimo gyventojų nepažinojo.

Nebėra žmonių Meždugrankoje, kurie pažinojo čia gyvenusius lietuvių, todėl niekas niekada nebesužinos, kas yra palaidoti ant aukštojo kalnelio po dideliais mediniais kryžiais.

Pagaliau liko labai nedaug: nuvykti prie Baikalo. Pailsėti ten pora dienų. Pasigėrėti skaidriu ir šaltu vandeniu. Kalnuotais krantais ir sugrižti namo.

Ekspedicija baigėsi, o iš akių nenyksta mediniai ir metaliniai liudininkai, kad ten, taip toli atplėšti nuo gimtinės, kažkieno žiaurios rankos išvaryti iš namų, gyveno lietuviai. Ir taip norisi, kad tas niekada nepasikartotų, kad mūsų tautiečiams daugiau niekas nelinkėtų lengvos negimtosios žemės.